

gere sigt, nærrede hæren ikke samme betænkeligheder, fordi man kun tænkte på at vinde krigen. Derfor betød de to første krigsår en afgjort styrkelse af fagforeningernes position.

Det bemærkelsesværdige er imidlertid, at denne politik også fortsattes, efter at Hindenburg og Ludendorff var kommet til magten. Det »Kriegsamt«, der nu blev oprettet under General Groeners ledelse, fulgte ganske den samme politik. Og den tvangsarbejdslov, som blev gennemført på Ludendorffs befaling og efter industriens ønske, fik heller ikke den forventede virkning, idet det for dens gennemførelse var nødvendigt at give så store koncessioner til Socialdemokraterne, at loven faktisk kom til at betyde en væsentlig styrkelse af fagforeningernes forhandlingsposition. Skønt utilfredsheden med Groeners arbejdsvenlige politik var stor hos de industriledere, der havde OHL's øre, var det alligevel ikke dette, der førte til hans fald. Dette havde en helt anden årsag. Efterhånden blev det nemlig klart for Groener, at den eneste mulighed for at bremse inflationen, løn-pris spiralen, var at angribe ondets rod: sværindustriens enorme krigsprofitter. Men dette var at gå for vidt.

Hvis industrien ikke på det sociale område fik de forventede fordele af Hindenburg og Ludendorff, fik den det til gengæld på det økonomiske område med etableringen af det såkaldte Hindenburg-program. Dette program betød en total omlægning af industrien med højeste prioritering af sværindustrien, og det betød at væsentlig arbejdskraft måtte hjemsendes fra fronten for at honorere de øgede produktionskrav. Resultatet blev efter Feldmans mening en katastrofal dislokering af Tysklands økonomi, fordi ressourcerne slet ikke stod mål med de enorme krav.

Det samarbejde, der etableredes mellem hæren og fagforeningerne, kom til at betyde, at arbejderne sluttede op om krigen, og mere specielt, at fagforeningerne, der så deres position styrket gennem dette samarbejde, sluttede op om »systemet«. Således blev dette samarbejde også forløber for det forbund mellem Ebert og Groener, der sikrede den tyske stats og den tyske samfundsstrukturens fortsatte beståen.

INGA FLOTO

HELLMUTH RÖSSLER (ed.): *Ideologie und Machtpolitik 1919. Plan und Werk der Pariser Friedenskonferenzen 1919.* Göttingen, Musterschmidt-Verlag, 1966. 273 s. 29,80 DM.

Under denne titel er her udgivet en række foredrag holdt i forbindelse med et af Ranke Gesellschaft foranstaltet møde. Trods titlens tydelige programklæring fremtræder bogen dog ikke som nogen enhed, samlet om en fælles problematik, men som en serie enkeltundersøgelser af meget forskelligartet karakter. Der kan her være god grund til at fremhæve det meget klare og instruktive indlæg af W. Deist om »Die militärischen Bestimmungen der Pariser Vorortverträge«, men ellers samler interessen sig naturligt om de to udenlandske bidrag: Man har her formået to så fremtrædende historikere som Geoffrey Barraclough og Maurice Baumont til at tale om henholdsvis den engelske og den franske politik. Det må dog straks siges, at begge bidrag er en skuffelse.

Geoffrey Barraclough har ikke selv tidligere beskæftiget sig med fredskonferencen, men han giver en udmærket oversigt over elementerne i den engelske politik, belyst ud fra den seneste litteratur, frem for alt Harold I. Nelson's *Land and Power*. Fremstillingen får dog ikke mindst interesse derved, at forfatterens universalhistoriske synsvinkel også her træder klart frem.

Når derimod Maurice Baumont skriver om »Clemenceau und der Friede von Versailles«, har man grund til at vente sig en analyse, baseret på et intimt kendskab til kilderne, også de utrykte. Det er imidlertid ikke tilfældet, man præsenteres i stedet for et defensorat, der viger uden om alle kontroversielle emner.

Bogen er imidlertid i sin helhed en udmærket og nuanceret introduktion til de mange problemer, der knytter sig til fredsslutningerne efter den første verdenskrig.

INGA FLOTO

KARL DIETRICH ERDMANN: *Adenauer in der Rheinlandpolitik nach dem Ersten Weltkrieg*. Stuttgart, Ernst Klett Verlag, 1966. 386 s. 28 DM.

Adenauers rolle i Rhinpolitikken 1918-19 og igen under Ruhrkampen 1923-24 har lige siden begivenhederne fandt sted været stærkt omdiskuteret. Kildematerialets tilgængelighed tillader imidlertid nu for første gang en virkelig veldokumenteret fremstilling af, hvad den daværende Kölner overborgmester ville og gjorde, og en belysning af de motiver han og de øvrige hovedpersoner lagde til grund for deres handlinger. Det er denne fremstilling Erdmann har givet, og den er blevet i alle måder vellykket, ikke mindst fordi forf. på hvert enkelt handlings-trin nøje har gjort sig klart, inden for hvilke rammer hovedpersonen handler: hvilke udenrigs- og indenrigspolitiske faktorer der har vægt i den givne situation. Adenauer betragtes således ikke isoleret, hele det politiske kompleks omkring Rhinspørgsmålet drages ind. Da forf. desuden har haft adgang til Tirards arkiv, er det blevet muligt også at belyse nuancerne i den franske politik. Alligevel er der dunkle punkter tilbage, men denne dunkelhed ligger først og fremmest i Adenauers egen svært gennemskuelige personlighed: »Adenauer, patriotisch in seiner spontanen Reaktion auf die Not des Vaterlandes, hat sich darum bemüht, unideologisch im nationalen wie im übernationalen Sinne, weil er sah, wie die Dinge kommen würden, wenn die Überwindung der Erbfeindschaft nicht gelang. Seinen Argumenten fehlt oft die Überzeugungskraft, weil er sie allzu taktisch nach den wechselnden Situationen und Adressaten ausgerichtet und sich in Widersprüche verwickelt. Ohne die Begabung zur grossen Rede, zur zwingenden sprachlichen Darstellung, blieb sein Tun im Zwielfichtigen«. Personlighedens format – og dens begrænsning.

To gange greb Adenauer ind i Rhinpolitikken, i begge tilfælde var der tale om dybt alvorlige kriser, hvor selve Det tyske Riges integritet stod på spil. I begge situationer var det middel Adenauer greb til forslaget om etablering af en vesttysk stat såvidt muligt inden for rigets rammer, men i yderste nødsfald som en selvstændig republik. Det helt essentielle ved planen, og det, der adskilte den fra så mange andre af lignende karakter, var, at en sådan vesttysk stat inden for